

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Skolegangen på fæstebondens tid, rytterskoler

Af Arne Hansen, Hadsund

Jeg havde på denne side egentlig tænkt mig at samle lidt sammen fra forskellige kilder, der kunne belyse skolegangen i fæstebondens tid, i de gamle rytterskoler.

Ved nærmere eftertanke må jeg vel egentlig også være den rette til dette, idet jeg selv tilbragte mine første skoleår i en rytterskole, hvor skrivningen blev indøvet med en griffel på en lille tavle, fordi papir var for dyrt til den slags øvelser. - og så gammel føler jeg mig heller ikke, så det er såmænd ikke så længe siden, at verden så helt anderledes ud.

Severin Kjær fik i 1888 udgivet bogen " Fra Stavnsbaandets Dage" Optegnelser fra Tingbøger. Denne bog giver et glimrende indblik i fæstebondens liv, selv om den efter min mening tegner et lidt for dystert billed af forholdene. Bogen giver også en skildring af skoleforholdene, og nedenstående er uddrag fra denne bog.

Latinskolerne:

Før reformationen var så godt som hele oplysningsværket for ungdommen her i landet knyttet til latinskolerne, og som følge heraf blev elevantallet i disse meget stort, i Roskilde var der 900 skolebørn på latinskolen. Et så stort elevantal skabte uorden ved skolerne, hvilket fik Christian den 2. i 1521 til at forbyde eleverne at gå rundt og tigge, som de havde gjort hidtil.

Skolen skulle om sommeren begynde kl. 5 morgen, om vinteren kl. 6 og varer til kl. 5 eller 6 om eftermiddagen med 1 eller 2 hviletimer kl. 8, 10 og 2.

Han påbød også oprettelse af danske skoler udi små købstæder, som ikke havde skolemester, der skulle fra latinskolerne forskrives "gode lærde karle", som kunde lærer børnene ABC, Pater noster, Ave Maria og skrive og læse på dansk.

Christian den 2. pålagde præsterne at undervise almuens børn, lærer dem fadervor, Ave Maria og trosordet på dansk, så de vel forstod meningen. Ville forældrene mere måtte de sende børnene på latinskole.

Degnene:

Christian den 2.s påbud til præsterne blev i 1537 afløst af Christian den 3.s kirkeordinants, hvor det fremgår: "Saa skal Sogndegne undervise det unge Bondefolk udi Børnelærdommen og Katekisme en Sinde om Ugen, udi Sted og Stund, som Sognepræsten dennem foreskriver."

Af de forskellige landemødernes forhandlinger erfarer man, hvilke fordringer der blev stillet til degnene. Først og fremmest gjaldt det kristendoms læren, "søndag eftermiddag skulle de undervise børnene og ungdommen i deres børnelærdom, mildt og venligt, og de måtte ikke af knarvornhed vise børn bort, ligesom og præsten en sinde, to og tre skulde overhøre børnene. Vare forældrene overhørige og vilde ikke skikke børnene frem til læsning, burde de anklages for lensmanden og straffes.

Degneordningen bevirkede at latinskolerne mistede indtægter, så i 1574 blev det bestemt, at i sogne, der havde under 2 mil til nærmeste købstad, skulle degneembedet erstattes af "løbedegne".

Løbedegnene blev udtaget af skolemesteren på latinskolen og præsten i købstaden i forening og var elever fra latinskolen, der skulle forrette degnetjeneste i sognene, og disse skulle sognepræsten i sognene og sognemændene i landsbyerne tage imod og dermed lade sig fornøje.

Således foregik almueundervisningen i det 16de og fortsatte i det 17de århundrede.

I 1644 fik sognepræsten i Faxe Rasmus Svendsen oprettet en lille dansk skole, da der ikke hidtil fandtes nogen anordning for slige småskoler, gjorde biskop Jesper Brokman sammen med sognepræsten efter kongens befaling en lille ordinans for skolemesteren og skolen:

Om skolemesterens person og bestilling

1. Næst at frygte gud, skal skolemesteren læse flittigen for ungdommen og forholde dem et skikkeligt levned og gode sæder, give dem et godt eksempel, leve ugift og ensom.
- 2 Han faar kosten paa omgang, en uge paa hvert sted. Men straks efter maaltid og taksigelse forføjer han sig til sin skolebestilling, i særdeleshed naar han faar kosten paa kroerne.
Skolen begynder om sommeren 6 slæt, og 7 eller 7 1/2 om vinteren, og han læser til kl. 10. Imidlertid faar børnene davre, og skolemesteren kan da være i sine egne private studier indtil kl. 12, da skolen
3 atter begynder. Om morgenen begyndes med morgenbønnen og dagsbønnen, en kort morgensang og katekismus forklaring.
Kl. 12 begyndes ligeledes med en kort aandelig sang eller nogen faa udvalgte salmevers. Og før børnene
4 hjemsendes, hvilket om vinteren skal ske kl. 3 eller 3 1/2, og om sommeren kl. 5, skal skolemesteren eller et af børnene, som kan tydeligen og retteligen læse, af den danske bibel, oplæse et kapitel.
Om sommeren skulle børnene om eftermiddagen have nogen forlov til at forfriske sig med leg i marken, men da maa skolemesteren ej være langt fra dem.
- 5 Han maa ej forrejse fra by nogen dag uden sognepræstens forlov, at denne imidlertid kan tage vare på skolen og læse med børnene.
- 6 Hver søndag og andre helligdage skal han læse med ungdommen i kirken sammen med degnen og substituten, naar han anmodes herom af præsten.
- 7 Hver bededag og på fasteonsdagene skal han føre børnene i kirken, at de der kunne lære at synge litaniet med kristelig andagt.
- 8 Andre onsdage, samt lørdag eftermiddag, skulle børnene have 1 1/2 time frihed.
Han skal ikke alene lære børnene at læse og skrive og gud at frygte, men formane og øve dem til gode
9 sæder, baade i skolen, i hjemmet og paa gaden. Desligeste skal han og overhøre dem i skolen, hvad de have hørt og merket af nest forgaaende prædiken.

I 1660 søgte Frederik den 3. at få godsejerne til at oprette skoler, men kun få fulgte denne opfordring.

I 1670 afskaffede han ordningen med løbedegne, og hvert sogn skulle igen have en degn, samtidigt blev det pålagt degnen, at foruden den undervisning der skete om søndagen, skulle de tillige en gang om ugen undervise ungdommen i børnelærdommen.

Endnu ind i begyndelsen af det 18de århundrede fandtes der få steder andre skoler i landsbyen, end de som degnene holdt i kirkebyerne. Og ikke engang overalt holdt degnene skole eller havde medhjælper, der kunne holde skole for dem.

I Frederik den 4. regeringstid begyndte tingene imidlertid at ændre sig.

Dronning Lovise byggede i 1716 for egen regning en skole i Rungsted og ansatte en skoleholder, med en årlig løn på 100 rd og 6 skovlæs brænde.

Prinsesse Sofie Hedevig stiftede og grundlagde under et ophold i Jylland i sommeren 1719 7 skoler i Dronninlund sogn og samme år lod hendes broder prins Carl oprette 6 skoler under Vemmetofte og Højstrup godser, da han med stor fortrydelse havde fornummet, hvorledes ungdommen der på godserne uden skolegang bortdrev tiden, den de burde og skulle anvende til at lære at læse og skrive, og fornemlig kende kristendommens grundsandheder.

Rytterskolerne.

Og så kom Frederik den 4. selv på banen, den 28. marts 1721 kom der påbud om oprettelse af 20 skoler i hvert af de 12 rytterdistrikter. 240 grundmurede hvide skoler med røde tegltage blev opført inden udgangen af 1725. Alle med en sandstenstavle indmuret med kongens navnetræk og hans inscription.

Alle børn over 5 år skulle søge skolen om sommeren fra kl. 7 - 11 om formiddagen og fra kl. 2 - 6 om eftermiddagen, men om vinteren fra kl 8 - 12 og 2 - 4.

Ridefogeden skulde affatte en fortegnelse over forældre, børn og det unge tyende, der også skulle søge skolen, så skulle han og være skolemesteren behjælpelig med at holde børn og tyende til skolegangen under vedbørlig straf.

Kun børn over 8 år kunne det tillades forældrene, når den tid om året var, at benytte til plovkjøren, småkvægs vogtelse eller anden sådan gjerning, imod at de i den øvrige tid af året og i særdeleshed om vinteren søgte skolen så meget desto flittigere.

Ungdommen skulde fremfor alt undervises i kristendomskundskab, hvorhos der blev holdt morgen og aftenbøn med sang og læsning.

Skulle børnene have nogen revselse, da måtte det ikkun ske med måde og med et riis, men ej med stok. Og skolemesteren måtte på ingen måde gøre forskel på børnene, formedelst forældrenes tilstand, men lige så vel og forsvarlig undervise de fattiges som de formuendes.

Nedenstående link giver adgang til langt flere oplysninger om rytterskolerne.

http://www.thorshoj.dk/RYTTERDISTRIKTERNES_SKOLER.HTM

I 1736 blev konfirmationen indført i Danmark, og det viste sig meget snart som en nødvendighed, at almueundervisningen måtte gøres almindelig for hele landet.

I 1737 blev det påbudt kommisærer landet over at de skulde træde sammen og give forslag om, hvor der skulle oprettes skoler, og hvilke børn der skulle søge disse, samt hvilke, der skulle gå hos degnen.

I 1739 kom så påbudet om, at der skulle oprettes skoler landet over, hvor forholdene tillod dette. Det viste sig imidlertid at det krævede mindst 1000 skoler, hvor af Sjælland alene tegnede sig for 256 nye skoler, hvilket gav kongen betænkeligheder, resultatet blev, at arbejdet med skolevæsnets fremme blev flyttet fra biskopperne til godsejerne, og dermed endte dette forsøg.

Det var således stadig degnen og præsten, der måtte banke lidt lærdom ind i de unge, så de kunne blive konfirmeret.

Også de steder hvor der var bygget skoler var der problemer, i 1752 hedder det: skolerne stå næsten ledige hele sommeren, på hvilken tid især småbørnene på 6 - 8 år dog bedst kunne søge skolen og få størst nytte deraf, derfor bør præsterne alvorligt foreholde forældrene slig forseelse, og når dette ikke frugter, søge hjælp hos herskabet, og om det gjøres nødtigt hos amtmanden.

Og i 1761 mindes lærerne om, at han bør holde skole hver dag sine visse og bestemte timer, og at det ej kunne tjene ham som undskyldning, om han foregav, at han skulle hjælpe præsten med konfirmandundervisningen. Kom børnene ikke skulle deres forældre eller husbond strengt straffes, og for at det kunne erfares, hvo de efterladne vare, skulde læreren hver uge indgive en liste til præsten over skoleforsømmelser.

Her standser Severin Kjær men

I 1806 kom så:

Provisorisk Reglement for Almue-Skole-væsenet paa Landet (som, efter Kgl. Befaling, indtil videre bliver at følge) i Sieland, Fyen, Lolland og Falster (bekiendegiort af det danske Cancellie).

Nedenstående nogen få uddrag:

1 §.) Skole-Districterne paa Landet bør, saavidt Stedernes Beliggenhed det tillader, inddeles saaledes, at de, der skal undervises i Skolen, ikke have længere Vei dertil fra deres Hiem end $\frac{1}{4}$ Miil. Saa skal der og ved Inddelingen tages Hensyn til de Unges Antal, saa at ikke flere henlægges til een Skole, end at det kan blive mueligt for Skolelæreren at have det fornødne Opsyn med Børnene og tilbørligen undervise dem.

6.) Intet Barn maae antages i Skolen, førend det har fyldt sit 6te Aar; men det staaer til Forældrene, om de vil udsætte Barnets Skolegang, indtil det er 7 Aar gammelt. I øvrigt skal Ungdommen antages i Skolen, enten til 1 Maj eller 1 Nov., efter at den i IV Cap. anordnede offentlige Prøve er forbi. Paa andre, end disse to fastsatte Tider, antages den ikke.

Børnene inddeles, i Forhold af deres Alder, samt Kundskaber og Færdigheder, i to Klasser, i hvilke der gives særskilt Underviisning, saaledes som herefter i 22 § er anordnet. Lære-Timerne i Skolerne skal være følgende: Fra den 1 Apr. til den sidste September fra Kl. 7 til Kl. 11 om Formiddagen, og fra Kl. 4 til 6 om Eftermiddagen. I Mart. og Oct. Maaneder fra Kl. 8 til 12 om Form., og fra Kl. 2 til 4 om Efter. I Nov., Dec., Jan. og Febr. Maaneder fra Kl. 9 til 12 om Form., og fra Kl. 1 til 3 om Efterm. Men Løverdags Eftermiddag holdes ingen Skole. Underviisnings-Tiden inddeles saaledes, at de, som høre til den nederste Klasse, gaae i Skole om Eftermiddagen, og de, der høre til den øverste Klasse, Om Formiddagen. I fire Uger, fra Kornhøstens Begyndelse at regne, ophører Skolegangen, paa det at Børnene i den Tid kan være deres Forældre eller Huusbonder til Hielp ved Høstarbeidet, og Skolelærerne tillige have Leilighed til at udvide deres egne Kundskaber. Forældre og Huusbonder, som ere Gaardbrugere, maae ogsaa have Ret til at beholde deres Børn Hiemme fra Skolen 12 til 18 Dage i Sædetiden om Foraaret, og 8 til 14 Dage i Sædetiden om Efteraaret; alt efter den for Sognet anordnede Skole-Commissions (33 §) paa de locale Omstændigheder grundede Bestemmelse. I øvrigt maae enhver Gaardbruger have Ret til at vælge disse Dage saaledes, som han til sin Avlings-Drift finder det beleiligst, hvorom Skolelæreren forud bør gives Underretning. For Børnene i øverste Klasse skal om Sommeren, nemlig i Jun., Jul. og Aug. Maaneder, ikkun

holdes Skole 2 Gange om Ugen, hvilke Sammenkomster med disse Børn anvendes af Skolelærerne, til at gientage hvad de om Vinteren have lært.

Børnene skal vise Skolelæreren Ærbødighed og Lydighed, og nøie rette sig efter de Forskrifter, som han maatte give, i Henseende til god Ordens Vedligeholdelse i Skolen. Alle haarde Straffe-Instrumenter i Skolerne skal afskaffes, og ingen Mishandling av Børnene finde Sted. Men, naar et Barn begaaer nogen Feil, da bør Skolelæreren søge at rette det ved Formaninger, og naar disse ikke frugte, straffes Barnet saaledes, som i Instructionen for Skolelærerne bestemmes. Skulde nogen Skolelærer forsee sig, ved at bruge haard og vilkaarlig Adfærd mod et Barn, da have dets Forældre eller Huusbond, i dette, som i andre Tilfælde, hvor de maatte finde sig beføiede til Anke over Skolelæreren, at henvende sig til Sognets Skole-Commission, som, efter at have undersøget Klagens Rigtighed, drager Omsorg for, at Skolelæreren, saafremt han findes skyldig, vorder straffet med Irettesættelse, Mulct eller Afsættelse, efter Omstændighederne.

De Børn, som udmærke sig ved god Opførsel og Fliid, skal af Skolelæreren ved passende Midler opmuntres, i Overensstemmelse med det, som desangaaende i Instructionen for Skolelærerne er anordnet.

Loven blev revideret i 1814.

I 1953 foregik undervisningen i Rytterskolen stadig med:

at de, som høre til den nederste Klasse, gaae i Skole om Eftermiddagen, og de, der høre til den øverste Klasse, Om Formiddagen, og præsten kom stadig en gang imellem, for at sikre sig at vi nu også kunne vores katekismus og spanskrøret, det blev aldrig støvet.